

TANULMÁNYÚTON A SZOVJETUNIÓBAN

(Újfalvy Károly nyomában)

Írta: TÓTH TIBOR

(MNM Természettudományi Múzeum Embertani Tára, Budapest)

Ismeretes, hogy a magyar nép eredetének problémája különösen a múlt század elejétől kezdve számos kutató érdeklődését keltette fel. RECYLY A., MUNKÁCSY B., PÁPAY K., JANKÓ J., VÁMBÉRY Á. a mai Szovjetunió különböző területein végzett etnográfiai illetve embertani adatgyűjtést. Mellettük azonban nem kevésbé fontos tudománytörténeti szempontból ÚJFALVY KÁROLY (JENŐ) tevékenysége. Az erdélyi születésű kutató (1842—1904) a bonni egyetemen végzett és párizsi tanulmányai után 1876-ban a francia Keleti Akadémia magántanáraként vezette első expedícióját Közép-Ázsiába, amelyet 1880-ban megismételt. Szentpétervár, Bécs, Bordeaux, Amsterdam, München, Róma, Budapest, Párizs, Berlin és Moszkva embertani, illetve földrajzi társaságai választották tiszteletbeli vagy levelező-tagjukká. Ez a széleskörű elismerés tükrözte sokoldalú tevékenységét, amennyiben expedíciói során nemcsak a finn-ugor, hanem a türk nyelvterület etnikai csoportjait is egyaránt vizsgálta és számos tanulmányában a magyar nép származásának problémáját komplex módon igyekezett megvilágítani. ÚJFALVY egyike volt azoknak a múlt századvégi magyar utazóknak, akik sokoldalú program teljesítésére vállalkoztak. Az 1964—65-folyamán végzett tanulmányutam idején mindenekelőtt őrá emlékeztem.

A Magyar Tudományos Akadémia Biológiai Tudományok Osztálya által 1963-ban engedélyezett hat hónapos tanulmányutam 1964 szeptember 23. és 1965 június 2. között töltöttem el a Szovjetunió területén a zord téli időjárási viszonyokkal kapcsolatos két hónapos szünet közbeiktatásával. E két hónapnyi szünetet 1964 december 21. és 1965 február 21. között Budapesten töltöttem.

Tanulmányutam célja hármas volt: 1. A magyar nép származásával kapcsolatos összehasonlító embertani adatok gyűjtése kb. 4000 felnőtt egyéntől; 2. A Szovjetunió egyes köztársaságaiban folyó embertani munkálatokkal való megismerkedés; 3. Az antropogenezisre vonatkozó embertani és paleolit kutatások újabb eredményeinek megismerése, szintén a Szovjetunió egyes köztársaságaiban. Ezen kívül a munkatervben szerepelt egyes Anatómiai Intézetek munkáinak megismerése is.

A tanulmányút eredményeit az antropológia és a vonatkozó tudományágak szerint vázolom.

Embertan

Az európai Urál-melléken végzett vizsgálatok központja a Baskir Köztársaság fővárosa, Ufa volt. A metrikus és merológiai adatok gyűjtését Északkelet-, Nyugat- és Dél-Baskiriában, valamint Kelet-Tatáriában végeztem. Az ufai Akadémiai Intézet kutatóinak korábbi eredményeit figyelembe véve a vizsgálatokat a baskir nép törzsi, nemzetségi összetétele szerint 30 faluban végeztem 34 effektív munkanapon. További 28 nap az előkészítésre, átutazásokra volt szükséges. A terepen megtett út kb. 5000 km. Az embertani adatokat 2400 felnőtt egyénnél gyűjtöttem és kb. 40 filmtekercset használtunk el. A felvételek azonban a változó időjárási viszonyok folytán különbözően sikerültek és így csak egy részük lesz felhasználható. Az adatfelvételezést a Jurmat-, Jenej-, Kipesak-, Kesze-, és Üszergan-, valamint Tabün baskir törzsek körében végeztem N. MAZITOV és N. SUNKAROV ufai kutatók kíséretében.

1964 december 2-án az Ufai Akadémiai Intézet tudományos tanácsának ülésén beszámolókat tartottam a terepmunka eredményeiről és az előzetes szakmai észrevételekről. Ennek kapcsán foglalkoztam a mongoloid problémával a baskir nép embertani összetételében, az

uráli rassztípus előfordulásának kérdésével, a bahmutai kultúra (i. u. III—VIII. sz.) etnikumának embertani összetételével a honfoglaló magyarság leletanyagával való összehasonlításban, a toponimika problémájával, az időfaktor szerepével a morfológiológiai átalakulásban és végül a magyarság őshazájának kérdésével. A rendelkezésre álló ismeretanyag figyelembe vételével beszámolóim legfontosabb, bár előzetes jellegű következtetése szerint a honfoglaló magyarság nem azonosítható a bahmutai kultúra népességével, vagyis a déluráli késői ugorokkal. MAZSIROV kandidátussal, e kultúra feltárójával már az előadás előtt is hosszú konzultáció keretében közöltem észrevételeimet és a legfontosabb embertani argumentumokat, mivel véleményeink gyökeresen eltértek a kultúra etnikumának eredetéről vonatkozóan. Az előadáson kb. 25 kutató (régész, néprajzos, történész, nyelvész) vett részt.

1964 december 3-án előadás keretében nézeteimet ismételtelen kifejtettem a Baskir Állami Egyetem Lingvisztikai Tanszékén nyelvészek és történészek részére 50 felsőbbéves egyetemi hallgató és 10 oktató (2 professzor, 3 docens, stb.) előtt. Ez alkalommal azonban részletesebben foglalkoztam az őshaza problémájával.

Tanulmányutam első felében még a Kazah Köztársaságban végeztem embertani vizsgálatokat az Alma-Atai területen élő újszűn kazahok körében, akik a szarmatakorú uszunok leszármazottai. Ez alkalommal az adatgyűjtésben ISZMAGULOV kazah antropológus nyújtott közvetlen segítséget a 100 férfi és 100 nőnél végzett adatgyűjtés folyamán. Baskirián kívül a tanulmányút elsődleges célját tekintve fontosságban Kazahsztán említendő, ahol összesen 44 napot töltöttem.

1964 december 12-én a KTA Történeti Intézete igazgatójának, NUSZUPBEKOV professzornak a felkérésére előadást tartottam „Az ősmagyarok eredetének problémája” címmel. (Előadásom részletes ismertetése megjelent a KTA Közönlönyének Társadalomtudományi sorozatában, annak 1965 évi 2. kötetében.) Előadásomban ufai beszámolóim tartalmát követtem, de részletesebben foglalkoztam az időfaktor szerepével az arekopyona struktúrájának átalakulásában és az embertani leletanyag ismeretében vázoltam azt a hipotézisemet, mely szerint az ősmagyarok elvándorlása az Urálmellékről a széleskörűen elterjedt nézetekkel ellentétben a VIII. századnál jóval korábban megkezdődött. Vázoltam továbbá másik hipotézisemet, mely szerint a magyar nép etnogenezisének problémái — legalább is embertani vonatkozásban — túllépik a finnugor csoport etnikai történetének kereteit. Ezzel kapcsolatban érintettem az őshaza problémáját s harmadik hipotézisemet az Észak-Káspi mellékre vonatkozóan, melyre már korábban tartott ufai előadásaimban is utaltam. Az alma-atai előadáson kb. 25 fő vett részt a KTA különböző osztályairól.

A Kazahsztánban töltött időt túlnyomó részben tanulmányutam második felében töltöttem el, amikor sor került az Északnyugat-Kazahsztánban élő kipcások vizsgálatának megszervezésére. Mivel váratlanul kiderült, hogy a köztársaság Kusztanaji területén egy magyar csoport él, a szervezést ez irányban szorgalmaztam. A KTA alelnöke SZAKTAGÁN BAISEV közgazdász akadémikus nagy érdeklődést tanúsított terveim iránt és segítségét ígerte. Így 1965 április 7—29 között folytathattam az adatgyűjtést a kusztanaji terület (200 000 km²) Dzsangildi-i és Tobol-i járásában a magyarok, a kipcások és más törzsbeliek között, összesen 400 felnőtt egyénél. Sajnos az egyes csoportok megoszlása nem alakult kedvezően. A gyűjtőmunka teljes befejezését az időjárási viszonyok lehetetlenné tették, annak ellenére, hogy a központi és járási intézmények maximális segítséget nyújtottak a terv teljesítéséhez. Mégis, a természeti nehézségeket jelentős mértékben ellensúlyozta az a tény, hogy kísérőm a KTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa SZEITBEK NURHÁNOV maga is kipcák származású, korábban hosszú ideig tanítóként dolgozott a szárükopa-i magyarok között, kitűnően ismerve a helyi adottságokat. A Kazahsztán területén megtett út kb. 8000 km volt.

Tanulmányutam idején az Azerbajdzsán Köztársaság fővárosában, Bakuban ismerkedtem a helyi embertani munkálatokkal REBIJJA MAMED MEHTI KIZÜ—KASZIMOVA antropológusnál. Annak ellenére, hogy az embertani munkálatok az ATA Történettudományi Intézete Néprajzi Osztályának keretében folynak, viszonylag rövid idő alatt a köztársaság különböző járásaiból néhány expedíció keretében ötezer felnőtt egyén adatainak gyűjtését végezték el. Ugyanakkor az igen intenzív régészeti feltárások nagy mértékben gyarapítják a különböző kronológiájú osteológiai gyűjtemények mennyiségét.

1965 március 3-án az ATA Történettudományi Intézetében, Bakuban előadást tartottam a magyar nép etnogeneziséről, annak területi vonatkozásairól, amennyiben elsősorban Nyugat-Káspi-mellék etnikai történeti jelentőségével foglalkoztam. A résztvevő 40 tudományos munkatárs közül többen számos kérdésükkel fejezték ki érdeklődésüket.

A Grúz Köztársaságban az igen intenzíven folyó embertani munkával való megismerkedésre nyílt lehetőség 1965 március 4—23 között. Tbilisziben a Történettudományi Intézet Embertani Osztályának vezetője ABUSELISVILI, a biológiai tudományok doktora adott részletes tájékoztatást. Úgyanott megtekintettem a kraniológiai gyűjteményt, amely 663 tételt foglal magában a neolitikumtól a XVIII. századig; ezen kívül a hevszuri-grúzok kraniológiai szériá-

ján (24 felnőtt egyén) az os malare morfometrikus adatait vettem fel összehasonlítás céljából egy készülőben levő tanulmányomhoz.

1965 március 6-án az Embertani Osztályon tartottam előadást a magyar nép etnogenezi-séről, majd március 16-án az emberi agysúly variabilitásáról. Megjegyzendő, hogy az Osztálynak három kutatója, egy orvosbiometrikusa és egy technikai asszisztense van. Grúziai tartózkodásom idején résztvettem az Abház Történettudományi Intézet évi beszámoló ülésén Szuhumiban. Itt dr. HOTELASVILI előadásában a kaukázusi tenger mellék etnikai embertanának vázlatát adta, melynek vitájában résztvettem.

Grúziában a Dél-Öszét Autonóm Terület fővárosában Chinváliban és Kváisziben folytattam embertani vizsgálatokat 100 osszét férfi körében a helyi régész és történész kutatók segítségével. 1965 március 20-án Chinváliban a Grúz Akadémia helyi intézetében tartottam előadást a magyar nép származásáról. A 30 kutató közül többen a magyarországi jászok vizsgálatának eredményeiről érdeklődtek. Grúzia területén megtett utam 1500 km volt.

A tanulmányút második felében az Üzbek Köztársaság területén Taskentben és Szamarkandban tartózkodtam. A fővárosban részben az ÚTA Történettudományi-Régészeti Intézetében folyó embertani vizsgálatokkal ismerkedtem. Az intézet egyetlen antropológusa ZEZENKOVA kandidátus adott tájékoztatót. Az osteológiai gyűjteményük félezer tétel, melynek gyarapodása az utóbbi években fokozódott jelentős mértékben. Dr. ZEZENKOVA-val főleg a brachykephalizáció problémájáról konzultáltam. Ezenkívül a taskenti egyetem biológiai karának Embertani Kabinetjét kerestem fel, ahol NADZSIMOV docens ismertette a korábbi tanszéki munkálatokat. OSANYIN professzor halála óta az Embertani Kabinet tevékenysége a biológusok anatómiai oktatásán belüli embertani oktató munkára koncentrálódik. A kabinetben van a Közép-Ázsia rasszgenézise szempontjából kulcsfontosságú koraközépkori sejhantauri kraniológiai gyűjtemény. A kollekció egyes példányain intenzív szakmai elemzést végeztem NADZSIMOV kandidátussal, aki még a tervezett etnikai antropológiai vizsgálatokról adott tájékoztatót.

Az Üzbek Köztársaságban mindössze három és fél nap állt rendelkezésemre, azonban ASZKÁROV régész kandidátus kíséretében Szamarkandba utazhattam, ahol 1965 március 27-én LEV professzor felkérésére előadást tartottam az egyetem Történeti-Földrajzi Karán a tudományi munkatársak szemínáriumában az antropogenezis témaköréből, „*A paleolitikum problémái és az ember származása*” címmel. Az előadáson, melyben a tesik-tasi lelet kapcsán egész Közép-Ázsia területének származástani jelentőségével foglalkoztam, geológusok, biológusok, geográfusok, régészek, történészek és nyelvészek vettek részt, közöttük UMNJÁKOV professzor, BARTHOLD tanítványa, továbbá néhány diák.

Grúziai tartózkodásom idején meghívtak a Tadzsik Köztársaság fővárosába, Düsambéba, ahol négy napot töltöttem. Az embertani munkálatokról, amelyek a TTA Történettudományi Intézetének embertani szektorában folynak, KIJÁTKINA antropológusnő tájékoztatótt. A gyűjtemény kialakítása nevezett kutatónak, OSANYIN professzor tanítványának vezetésével csupán 10 évvel ezelőtt kezdődött meg, s jelenleg a bronzkortól a középkorig bezáróan 300 tétel foglal magában. A folyamatban levő intenzív régészeti ásatások jelentős sorozatokkal gyaratítják a jelenleg még kis gyűjteményt. Dr. KIJÁTKINA szíves engedelmével 70 szkíta-, és uszrusán kori koponyán végeztem az os malare morfometrikus adatainak gyűjtését. Megismerkedtem nevezett antropológus készülő kandidátusi disszertációjának egyes fejezeteivel.

Düsambebe tartózkodásom idején felhasználtam az alkalmat arra, hogy a nemzetközi szakmai közvéleményben számos vitát kiváltó Yeti, vagyis a jégkorszak óta túlélő „hőember” körülményeire vonatkozó tényekkel ismerkedjem. Ezt fontosnak tartottam, mivel a megalapozatlannak látszó hírek bizonyos kételkedést váltottak ki az eddigi tudományos állásponttal szemben „ma is élő ősemlék” javára. KIJÁTKINA antropológusnő kíséretében konzultációt folytattam a Tadzsik Egészségügyi Minisztérium epidemiológiai állomásának munkatársával, ZÜKOV orvosdoktorral, aki részletes tájékoztatót adott arról, hogy személyesen jelen volt a Yeti boncolásánál a Pámír közigazgatási központjában Horogban, illetve Düsambében. Közölte az elejtett lény méret- és súlyadatait, valamint szőrzetének pigmentációját, melynek alapján kétségtelenül alacsonyabbrendű majomról lehet szó. Tehát az antropogenezis szempontjából a Yetinek nem lehet tulajdonítani különösebb filogenetikai jelentőséget. Ez volt a konzultációban kialakult közös véleményünk.

Düsambében a TTA Történeti-Régészeti Intézete osztályvezetője LITVINSZKIJ kandidátus felkérésére 1965 március 30-án előadást tartottam „*Az antropológia helyzete Magyarországon*” címmel. A résztvevők, kb. 25 kutató, szakmai és szervezési kérdésekben nyilvánítottak érdeklődést.

Fentieken kívül a leningrádi Embertani Osztály tevékenységével ismerkedtem, ahol GINZBURC professzor adott részletes tájékoztatót 1965 májusában. Ugyanott tartottam előadást a magyar nép származásának problémáiról. Korábbi ufai, alma-atai, bakui, thbiliszi előadásaim struktúráját követve ez alkalommal a primér taxonómiai jellegek analízisének jelentőségével foglalkoztam, továbbá a bahmutai kultúra népessége és a honfoglaló magyarok származásáról.

zási kapcsolatának kérdésével, a kusztanaji területen élő magyar törzs származástörténeti jelentőségével, valamint az Észak-Kaspi-melléki őshaza-hipotézis argumentálásával. A több hozzászóló közül GINZBURG professzor az Észak-Káspi-mellékre vonatkozó elgondolások újszerűségét emelte ki.

Moszkvában a SzUTA Néprajzi Intézete Embertani Szektorában tanulmányutam első és második felének végén egyaránt rövid beszámolókat tartottam végzett munkámról. A konzultációk közül a BUNAK, DEBEC, ROCINSZKIJ, TROFIMOVA professzorokkal, valamint GLADKOVA, ZENKEVICS és RÜCSKOV kandidátusokkal folytatottakat emelhetem ki.

1965 május 10-én a Lomonoszov Egyetem Embertani Kutató Intézetében NYESZTURH professzor felkérésére előadást tartottam a moszkvai Természettudományi Társulat embertani szekciójában „Az agysúly variabilitása a *Homo sapiens*nél” címmel. A témához többek között NYESZTURH, ROCINSZKIJ, GLADKOVA és GLESER szólt hozzá. SEVCSENKO professzornő az embertani kutató intézet primatesi agyvizsgáló laboratóriumának vezetője hosszabb felszólalásban foglalkozott az előadás témájának, a vizsgálatba bevont anyag nagy mennyiségének és a fiziológiai szempontok alkalmazásának jelentőségével.

1965 május 18-án a SzUTA Néprajzi Intézete Embertani Szektorában résztvettem ISZMAGULOV kazah antropológus kandidátusi disszertációjának védésén. Felszólalásomban kiemeltém, hogy a disszertáció fontos adalék a népvándorláskor embertani problémáihoz, s nemcsak Közép-Ázsia népeinek etnogenezise szempontjából jelentős, hanem a Duna-medence hasonló témaköre számára is. 1965 május 22-én az Embertani Tanszéken résztvettem a tanszékvezető ROCINSZKIJ professzor 70. születésnapjával kapcsolatos jubileumi összejövetelel. Ezen kívül ugyanott egy bronzkori széria kiegészítő vizsgálatát végeztem el. Moszkvai tartózkodásom idején megtekintettem GERASZIMOV professzor rekonstrukciós laboratóriumát.

Auxiliaris természettudományok

Tanulmányutam idején Moszkvában a SzUTA Földtani és Földrajzi Intézeteiben FJODOROV, NEJTSADT és DZERDZEJEVSZKIJ professzoroknál Észak-Káspi-mellék paleoklimatológiai vizsgálatának eredményeiről konzultáltam, a Lomonoszov Egyetem Földrajzi Tanszékének munkatársával (JEVEJEV docens) pedig a kusztanaji terület földrajzi kutatásaira vonatkozóan. Tbilisziiben az országos múzeum Geológiai Tárában GABASVILI doktornő ismertette a terziár-kori *Udabnopithecus*-maradványokat, BURCSÁK—ABRAMOVICS professzor pedig a Kaukázus paleontológiai kutatásairól tájékoztatott, GABUNJIA doktorral együtt. Ezenkívül DAVITASVILI akadémikusnál az evolúció általános problémáiról konzultáltam.

Düsambéban SZTANJUKOVITS és AGAHANJANC földrajzszakosok ismertették a Pámírra vonatkozó legújabb növényföldrajzi kutatások eredményeit, amelyeknek ökológiai szempontból is nagy jelentősége van, s többek között megerősítik STONOR angol geográfus Himalaya expedíciójának észrevételeit. Ismeretes, hogy STONOR komplex vizsgálatok után argumentálta az ősemberszerű lény jelenkori létezésének tarthatatlanságát. A Tadzsik Akadémia elnökségében a neves szovjet mikrobiológus-genetikus, TYIMOFEJEV—RESSZOVSKIJ akadémikus 1964 októberében „A különböző szintű organizmusok és a földi élet tanulmányozása” címmel tartott előadásában negatív értékelte az ősemberszerű lény jelenkori létezésének lehetőségét. Erről dr. AGAHANJANC, valamint a TTA főtitkár-helyettese, dr. BELJAKOV tájékoztatott düsambéi tartózkodásom idején.

Bakuban az Orvostudományi Intézet Biológiai Tanszékének munkájával, az Anatómiai Osztály vezetője GADZSIJEV professzor ismertetett meg. Grúziai tartózkodásom idején viszont megismerkedtem a tbiliszi Experimental—Morfológiai Intézet tevékenységével. Igazgatója, dr. DZSAVAGISVILI, valamint az Anatómiai Osztály vezetője dr. GIBRADZE ismertette nemcsak az anatómiai, hanem a histológiai és kórbonctani osztályok továbbá a biokémiai laboratórium, a röntgenanatómiai kabinet és a citológiai laboratórium munkáját. GIBRADZE ezenkívül közölte, hogy a főváros egyik kórházában szervezés alatt van egy humángenetikai laboratórium. Grúziai tartózkodásom idején két napot töltöttem az Abház Autonóm Köztársaság fővárosában, Szuhumiban. Itt megismerkedtem a majomkísérleti telep helyzetével, kialakulásának történetével. A telep helyettes vezetője, dr. LJAGUTINA, a fiziológia professzora adott részletes tájékoztatót. Elmondotta, hogy a telepnek 46 tudományos munkatársa (köztük 5 doktor, 32 kandidátus) van. Az utóbbi években a primatesek köréből összehasonlító izomtani vizsgálatokat végeztek, melyeket most publikálnak. Alma-Atában többórás konzultáción ismerkedtem az Orvoskar Anatómiai Tanszékének tevékenységével és koponyagyűjteményével. BUKEJHÁNOV és SÁKENOV docensek, a tanszék vezetői, valamint ROMANOVA asszisztensnő ismertette az antropológia és a medicina határos problémáira vonatkozó nézeteit.

Auxiliaris humántudományok

A féléves tanulmányút idején Moszkvában, Leningrádban, Alma-Atában, Bakuban, Tbilisziben, Düsambében és Szuhumiban, továbbá Taskentben és Szamarkandban megismerkedtem a paleolitikum értékes gyűjteményaival. Mindenütt messzemenő részletes tájékoztatást adtak. Ismeretes, hogy különösen intenzív kutatásokat folytatnak a Szovjetunió kaukázusi és közép-ázsiai területein a paleolitikum korai szakaszával kapcsolatban. Különösen figyelemre méltóak a Grúziában folyó vizsgálatok, ahol TUSCSAMBRAMISVILI kandidátus közlése szerint a viszonylag kis területű és kis lélekszámú köztársaságban kilencen foglalkoznak a paleolitikum kutatásával. Szuhumiban megtekintettem a Jastuhról származó acheuli eszközanyagot is. Ismeretes, hogy az utóbbi években a Kaukázus területén a paleolitikum leletei nemcsak folyóterraszokról kerültek elő, hanem barlangi rétegekben is. Ebből a szempontból különösen a grúziai Dzsrucsula-, és az azerbajdzsáni Azüh-barlang leletei említendők, melyeknek leletanyagát szintén módomban volt megtekinteni.

Külön kell szólni a bakui és tbiliszi Régészeti Osztályok mellett működő kémiai laboratóriumokról, azok technikai és személyi ellátottságáról. A nevezett intézményekben nemcsak a vezetők kandidátusok, hanem számos munkatárs is tudományos fokozattal rendelkezik.

A toponimika problémáiról főleg moszkvai, leningrádi, alma-atai és bakui, valamint ufa-i nyelvészekkel konzultáltam. A finnugrisztika és a turkológia művelői egyaránt elismerték a tanulmányút embertani adatainak fontosságát. Alma-Atában és Chinváliban valamint Ufában különösen az etnográfiai párhuzamok elemzésének fontosságát emelték ki.

A tanulmányút idején megtekintettem a Szovjetunió egyes köztársaságainak központi társadalomtörténeti kiállításait, valamint az alma-atai és leningrádi származástörténeti és a tbiliszii várostörténeti kiállításokat. Szakmuzeológiai szempontból és a kiállítás technikai szintjét tekintve ezeknek mindegyike kiemelkedőnek tartható.

Összefoglalás

Féléves tanulmányutam egészében pozitíven értékelhető. Az embertani adatokat a moszkvai antropológiai iskola vizsgálati lapjainak programja szerint gyűjtöttem 3100 felnőtt egyénnél, ami azt jelenti, hogy 47 metrikus és merológiai-leíró jelleg alkalmazásával 145 000 adatmegfigyelést rögzítettem. Mindamellettt e vonatkozásban az eredeti tervet csupán 80%-ra sikerült teljesítenem.

A tanulmányút idején számos esetben (Moszkva, Leningrád, Alma-Ata, Ufa) könyvtári anyagokat is tanulmányoztam. A tanulmányút idején 10 tudományos előadást tartottam kb. 300 szakember részére, valamint 38 népszerűsítő előadást kb. 1800 dolgozó előtt. A különböző kutatóintézetekben összesen 101 szakemberrel (26 antropológus; 8 anatómus, fiziológus; 5 paleontológus, geológus; 5 geográfus; 2 kémikus; 26 régész; 8 etnográfus; 13 nyelvész és 8 történész) konzultáltam. A terv teljesítése érdekében Moszkvától az egyes köztársaságokon keresztül Moszkváig 42 000 kilométert utaztam. A tanulmányút idején az összes központi és vidéki intézményektől maximális segítséget kaptam, amely lehetővé tette hogy a számos esetben kedvezőtlen időjárás ellenére munkatervemet minél jobban teljesítsem.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a Szovjetunió köztársaságainak tudományos élete a jó szervezethez és a dinamikus, eredményes tevékenység benyomását keltette. A jövőben nemcsak a moszkvai és leningrádi, hanem a különböző fővárosokban levő tudományos intézményekkel is fokozni kellene a szakmai kapcsolatokat. Végül hálás köszönetemet fejezem ki hazai akadémiai és múzeumi főhatóságainknak, hogy lehetővé tették ezt az eredményesnek tartható tanulmányutat.

*

Előadva a MNM Természettudományi Múzeum főigazgatóságán az Embertani, az Állattani és az Őslénytani Tár munkatársai részére 1966 május 27-én rendezett ülésen.

A szerző címe: Dr. TóTH Tibor

Budapest, VI. Bajza u. 39.

MNM Természettudományi Múzeum Embertani Tára

